

Patriottentijd 1780-1787' (19-48), zijn drie artikelen geschreven. Het eerste behandelt uiteraard het pamflet van Van der Capelle, *Aan het volk van Nederland*, en gaat in op diens leven. De andere twee artikelen gaan over mensen met een uitgesproken anti-patriotse houding. Een van hen is Kaat Mossel, een volkswrouw en een echte Oranjeklant. Ze belandt voor haar opruiend gedrag in de gevangenis.

Ook aan de tweede periode, 'De Restauratie 1787-1795' (49-84), zijn drie artikelen gewijd. Het eerste gaat over Laurens van der Spiegel, raadpensionaris ten tijde van de Restauratie. Pieter Vreede probeert op nationaal niveau de positie van Brabant te verbeteren en is een van de belangrijkste complotteurs die met instemming van de Franse overheid een staatsgreep beramen in januari 1798. In juni van dat jaar reeds vindt de tweede staatsgreep plaats en vlucht hij.

De portretten uit 'Bataafse Republiek 1795-1806' (85-150) zijn het talrijkst. In zes artikelen wordt onder meer de opperbevelhebber van het Nederlandse leger beschreven, die eveneens deelneemt aan de staatsgreep van januari 1798. Freule Judith van Dorth moet als enige Nederlander in die tijd haar contrarevolutionaire gezindheid met de kogel bekopen.

Het vierde deel van het boek gaat over 'Het Koninkrijk Holland 1806-1810' (151-182). Onder meer Lodewijk Napoleon en Bilderdijk worden geportretteerd. Er wordt gesuggereerd dat de koning verwantschap voelde met de dichter, met wie hij contact had.

Aan 'De Inlijving 1810-1813' (183-202) worden twee artikelen gewijd, een over de jurist Van Maanen en een over de dichter Helmers. Deze dichter is in zijn tijd bijzonder populair en groeit uit tot een symbool van het Nederlandse onafhankelijkheidsstreven. Al snel na zijn dood echter wordt zijn werk niet meer gewaardeerd.

Het laatste deel ten slotte, 'Het Koninkrijk 1813-1830' (203-244), bestaat uit vier artikelen. De eenwording en de Belgische opstand worden onder meer beschreven vanuit het perspectief van een politicus en een filoloog die zich inzetten voor de eenheid.

Daarna volgt een epiloog waarin de reis van Willem I door Zuid-Nederland in 1829 wordt beschreven. Het doel van de reis was onder meer toenadering tot de katholieke kerk. De koning bezocht in deze maand alle zuidelijke provincies. Het boek wordt afgesloten met een trefwoordenregister. De literatuur wordt bij de artikelen opgegeven met daarbij een kort commentaar van de auteur.

De bundel is geschikt voor een groot publiek mede dankzij de inleiding, die de hele geschiedenis in vogelvlucht beschrijft. De auteurs, bijna allemaal verbonden aan een universiteit, schrijven helder en onderhoudend. Het is echter niet aan te raden om alle artikelen achter elkaar te lezen, omdat alle verhalen volgens eenzelfde stramien zijn opgebouwd. Eerst wordt zo pakkend mogelijk een bijzondere gebeurtenis uit het leven van de geportretteerde beschreven. Dan volgt vaak in de tweede alinea de vraag: 'Wie was de man/ vrouw die...'? Zelfs het vraagteken komt in de meeste artikelen terug. De jeugd van de hoofdpersoon wordt dan besproken en uiteindelijk waaiert het betoog uit naar een algemener verhaal. Ondanks dit strakke stramien is het een aantrekkelijk boek, omdat er veel informatie over heel verschillende mensen in verzameld is.

Ernestine Smit

G. Mak, *Mannelijke vrouwen. Over grenzen van sekse in de negentiende eeuw* (Dissertatie Utrecht 1997; Meppel: Boom, 1997, 399 blz., f57,50, ISBN 90 5352 293 X).

In dit proefschrift staat de vraag naar de wording van de moderne sekse-identiteit van de vrouw centraal. Het gaat over de verschuiving van sekse als van bovenaf voorgeschreven positie naar

seks als ingewortelde identiteit. Geertje Mak doet dit aan de hand van de geschiedenis van de 'mannelijke vrouw'. Als methode gebruikt ze de analyse van verhalen als middel om de gespannen relatie tussen de 'mannelijke' vrouw als object en haar (on)mogelijke positie als subject centraal te stellen. Ze heeft daarmee voor een deconstruerende, postmoderne en narrativistische interpretatie gekozen. Daarmee verlaat ze bewust zowel de bij historici meer gebruikelijke vraag naar 'wat werkelijk gebeurd is' als de historische context zelf (wat zij zelf de 'oude, realistische sociaal historische leeswijze' noemt). Haar periode is de 'lange negentiende eeuw' (1790-1914). De studie is gebaseerd op een grote hoeveelheid bronnenmateriaal afkomstig uit Frankrijk, Nederland en Duitsland. Zonder af te doen aan de hoeveelheid spoorwerk die Mak verricht heeft voor dit boek is het bevreemdend dat Engeland ontbreekt. In dit land is er toch een lange traditie van 'mannelijke vrouwen', zoals onlangs nog bleek uit de studie van Emma Donoghue, *Passions between women. British lesbian culture 1668-1801* (Londen, 1993). Aangezien dit laatste boek aan alle kanten rammelt zou het interessant geweest zijn wanneer Mak haar zorgvuldige analyses eens op dit materiaal had losgelaten.

Een centrale vraagstelling in de studie van Mak wordt gevormd door de mogelijkheid of onmogelijkheid voor vrouwen om werkelijk subject te worden. In veel feministische literatuur en in de thans modieuze neofreudiaanse benaderingen wordt steeds gesteld dat de vrouw/het vrouwelijke als object gezien wordt en dat zij onmogelijk als zelfstandig subject kan handelen. Toch heeft historisch onderzoek uitgewezen dat het onderscheid tussen mannen en vrouwen van recente aard is. Terecht verwijst Mak in haar studie regelmatig naar de uitkomsten van het onderzoek van Thomas Laqueur (*Making sex* (Cambridge, Mass., 1990)). Laqueur weet overtuigend te demonstreren dat pas in de loop van de achttiende eeuw conceptueel overgestapt werd van wat hij het *one sex system* noemt naar het *two sex system*. In het eerste geval zag men de mens als behorende tot één sekse, waarbij de man de standaard was en de vrouw de enigszins mislukte afgeleide. Men zag geen wezenlijk verschil tussen de geslachtsdelen van beiden, zij het dat — daar men aannam dat mannen warmer waren dan vrouwen — bij mannen alles buiten hing wat bij de koudere vrouwen binnen was opgeborgen. Pas in de loop van de achttiende eeuw veranderde dit, maar het proces was, zoals Mak overtuigend aantoont, van lange duur en eigenlijk pas in het begin van de twintigste eeuw voltooid. De negentiende eeuw is gezien in deze optiek de periode waarin de grenzen van sekse in een moeizaam proces van conceptualisering opnieuw werden vastgesteld.

Aan de hand van een negental verschillende boeken, genres en verhaalsoorten worden diverse aspecten van deze problematiek uit de doeken gedaan. In de roman *Fragoletta* (1799) wordt de belichaming van androgynie en sekse-ambigüiteit behandeld. De analyse van een zestal verschillende negentiende-eeuwse romans over mannelijke vrouwen maakt duidelijk dat dit soort vrouwen zich in het begin van de negentiende eeuw nog buiten de conventionele orde van het discours bevindt: vrouwen blijven object doordat zij door de ogen van een mannelijke verteller worden beschouwd en niet zelf kunnen spreken.

Met haar studie plaatst Mak tevens de geschiedschrijving van de lesbische vrouw in een nieuw licht. Veel van de 'mannelijke vrouwen' zijn namelijk tot iconen en voorlopers van de 'moderne' lesbische vrouw geworden. Pas met het ontstaan van sekse als identiteit is het mogelijk om van lesbische vrouwen te spreken — voor die tijd bevonden sekse en seksualiteit zich simpelweg in een ander conceptueel systeem. Zo blijkt het centrale probleem in de geschiedenissen van de vrouwen die opgepakt en voor het gerecht gedaagd werden omdat zij als man leefden (*passing women*) bedrog en ontmaskering te zijn. Daarom gaan die verhalen nu juist niet over wat wij tegenwoordig juist zo graag willen weten: deden ze Het wel of deden ze Het niet? De achttiende-eeuwer was er in tegenstelling tot de Victoriaan wel van overtuigd dat er lust tussen vrouwen kon bestaan, maar daar ging het niet om: belangrijk was dat vrouwen zich

een status toeëigenden die ze niet hadden. Deze vrouwen hadden er alle baat bij om hun geschiedenis geheim te houden en we kennen slechts de verhalen van degenen die daarin faalden. Zo kunnen wij 'de waarheid' over deze vrouwen per definitie niet achterhalen.

In tegenstelling tot de *passing women* was het geslacht van de vrouwen-soldaten juist wel bekend. Deze vrouwen keerden echter na de oorlog zonder nader commentaar tot hun vrouwelijke rol terug. Ze waren dus als man en vrouw geslaagd, maar de goede orde werd steeds weer hersteld.

In het midden van de negentiende eeuw begint het *two sex system* meer algemeen door te dringen. Dit heeft een groot aantal gevolgen. De negentiende-eeuwse medici zijn er van overtuigd dat iedereen een 'ware' sekse heeft (ook al is die soms verborgen zoals in het geval van de hermafrodiet Herculine Barbin) en vrouwen die zich als man verkleden worden niet langer wegens bedrog ontmaskerd maar worden onder invloed van de opkomende seksuologie als ziek en pervers gezien. In Foucaultiaanse zin dienen zij zelf hun 'ware geschiedenis' te vertellen. Hun psychische mannelijkheid wordt door de medici gekoppeld aan een lichamelijke mannelijkheid, waar men speurt naar de kenmerken van een mannelijk lichaam, en een mannelijke geest. Het laatnegentiende-eeuwse/vroegtweintigste-eeuwse begrip voor homoseksualiteit, 'inversie', staat voor een letterlijke omkering van de geslachtsrol. Sarolta Vay, die de twijfelachtige eer geniet de eerste lesbische vrouw uit de (case-)geschiedenis te zijn, beroept zich erop dat ze 'zo' door God geschapen was en de medici waren dat wel met haar eens. Mak suggereert dat de casuïstiek die door deze seksuologen wordt ontwikkeld en die altijd een persoonlijke geschiedenis inhoudt, het prototype is van wat wij nu een 'identiteit' noemen. Dat laatste valt overigens te nuanceren: de ontwikkeling van het autobiografische genre in de achttiende eeuw zou evenzeer als begindatum van een identiteitsbegrip kunnen functioneren. Veeleer gaat het hier om het ontstaan van de narratieve patronen waarin wij geleerd hebben onze identiteit vorm te geven.

Met de conceptualisering van de mannelijke vrouw als lesbisch is tevens een problematische relatie ontstaan tussen enkele psychische en lichamelijke kenmerken van mannelijkheid die gebruikelijk waren bij onafhankelijke vrouwen binnen de vrouwenbeweging ('het dragen van de broek'/ zelfstandigheid en onafhankelijkheid) en lesbische vrouwen. De twee groepen raken steeds verder uiteen, waarbij de nadruk op vrouwelijkheid wordt gelegd. De ontwikkeling van het *two sex system* heeft dus met name voor een verder uitkristalliseren van de verschillen tussen mannen en vrouwen en polarisatie van verschillende groepen binnen de vrouwenbeweging gezorgd. Daarmee blijven toch nog wel wat zaken onverklaard, zoals de positie van de niet-geïnverteerde partner in dit soort relaties.

Belangrijker is echter de vraag naar de voordelen van de onder historici ongebruikelijke aanpak van Mak. Door niet naar de historische context te kijken mist ze een aantal ontwikkelingen die zeker een bijdrage hebben geleverd aan het toenemende vastleggen van de sociale verschillen tussen de seksen, bijvoorbeeld de invloed die imperialisme en kolonialisme hebben gehad. Aan de andere kant heeft ze een aantal problemen opgelost die de discussie met name over de geschiedenis van de lesbische identiteit compleet dreigden vast te zetten.

Judith Schuyf

K. J. Schoeman, *J. J. Kicherer en die vroeë sending, 1799-1806* (Kaapstad: Suid-Afrikaanse Biblioteek, 1996, 295 blz., Rand 95,-, ISBN 0 86968 114 1, ook te bestellen via S AI, tel. 020 6249318).